

**DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA INNA NIŻ ROLNICZA
BEZPOŚREDNIO ZWIĄZANA Z GOSPODARSTWEM ROLNYM
W PRÓBIE POLSKIEGO FADN**

IZABELA CHOLEWA
ADAM SMOLIK

Abstrakt

Z biegiem lat obserwuje się zjawisko podejmowania przez rolników działalności gospodarczej innej niż rolnicza bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym (OGA), co wpływa na osiągnięte przez nich wyniki ekonomiczne. Celem pracy jest ukazanie znaczenia i specyfiki OGA w polskich gospodarstwach rolnych.

Działalność gospodarczą zilustrowano na podstawie danych z indywidualnych gospodarstw rolnych Polskiego FADN z 2019 roku (1086 jednostek). W analizie zastosowano grupowanie gospodarstw według typów rolniczych, klas wielkości ekonomicznej i regionów FADN.

Zdecydowana większość gospodarstw prowadzących OGA to gospodarstwa z przewagą produkcji rolniczej. Wśród gospodarstw z OGA najwięcej jest małych obszarowo, słabszych ekonomicznie oraz specjalizujących się w uprawach polowych. Wartość produkcji z OGA wynosiła w badanej grupie gospodarstw średnio 12 295 zł na gospodarstwo. Najczęściej prowadzonym rodzajem działalności OGA są usługi wykonywane sprzętem gospodarstwa oraz przetwórstwo produktów rolniczych.

Zaprezentowane w pracy wyniki badań wskazują, że OGA jest zjawiskiem, które może zyskiwać na znaczeniu i w istotny sposób wpływać na dochody rolników.

Słowa kluczowe: działalność inna niż rolnicza, OGA, gospodarstwo rolne, FADN.

Kody JEL: D24, O13, Q12, Q14.

Wstęp

Z roku na rok obserwuje się, że coraz częściej gospodarstwa rolne funkcjonujące w Unii Europejskiej (UE), poza działalnością typowo rolniczą, realizują przy udziale swoich zasobów również inne zadania, wpływające na wyniki ekonomiczne prowadzonej działalności, lecz ściśle z nią skorelowane. Wraz z postępującymi przemianami strukturalnymi i społecznymi na wsi rolnicy prowadzą dodatkową działalność, co tym samym wpływa na wzrost i strukturę ich dochodów (Czarnota, 2013). Pozwala to również na lepsze wykorzystanie posiadanych zasobów, co więcej – umożliwi podejmowanie decyzji o pozostaniu ludności wiejskiej w miejscu swego zamieszkania (Krakowiak-Bal, 2010). Dywersyfikacja działalności w gospodarstwach rolnych porusza aspekt społeczny, dając rolnikom i ich rodzinom większe poczucie bezpieczeństwa choćby ze względu na fakt, że nie są zależni jedynie od pracy w rolnictwie. Niejednokrotnie bodźcem do podejmowania działalności innej niż typowo rolniczej są także różnego rodzaju programy wsparcia (np. rolniczy handel detaliczny itp.).

Dane rachunkowe zbierane w ramach FADN (z ang. Farm Accountancy Data Network) w poszczególnych państwach UE dotyczą działalności rolniczej, która stanowi istotę funkcjonowania każdego gospodarstwa rolnego (EC, 2009). Od pewnego jednak czasu przedmiotem zainteresowania badań statystycznych w UE, w tym także FADN, jest działalność gospodarcza inna niż rolnicza bezpośrednio związana z gospodarstwem rolnym (w skrócie zw. OGA, z ang. other gainful activity directly related to the holding).

Zagadnienie OGA jest jednym z elementów uzupełniających Wspólnotową Typologię Gospodarstw Rolnych (WTGR) (Bocian, Cholewa i Tarasiuk, 2017). Od 2010 roku, wraz ze zmianą zasad typologii, kiedy to przepisy UE zaczęły wymagać również informacji uzupełniających w ramach WTGR o udziale i strukturze przychodów z OGA, nastąpiło (i nadal ma miejsce) poszerzenie zakresu zbieranych danych zarówno w badaniach Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), jak i w ramach FADN (EC, 2008). Do dziś jednak trwa rozwój metodyki i definiowanie zakresu danych na ten temat. Eksperci UE analizują bowiem coraz bardziej precyzyjnie zagadnienie OGA, co wynika bez wątpienia z faktu, że z biegiem czasu znaczenie OGA w gospodarstwach rolnych wzrasta.

Z uwagi na często jeszcze dość wieloznaczne kwestie metodyczne związane z gromadzeniem danych o OGA jest to temat budzący wątpliwości nie tylko w Polsce, ale też w innych państwach UE. Mimo że nie jest to zagadnienie zupełnie nowe, to w dalszym ciągu występują trudności z jednoznacznym zakwalifikowaniem niektórych zdarzeń gospodarczych do OGA i czasem konieczna jest głębsza interpretacja danego zdarzenia, aby dojść do poprawnych wniosków, czy powinno być zakwalifikowane jako OGA, czy też nie. Zdarzenia gospodarcze inne niż rolnicze lub OGA nie są objęte polem zainteresowania FADN (Bocian i Cholewa, 2019).

Celem niniejszej pracy jest zaprezentowanie wyników analizy skali i specyfiki występowania zjawiska prowadzenia działalności gospodarczej innej niż rolnicza (OGA) w gospodarstwach rolnych funkcjonujących w Polsce na podstawie danych

Polskiego FADN w podziale na typy rolnicze, klasy wielkości ekonomicznej i regiony FADN. Omówiono również dość obszernie założenia metodyczne w celu zrozumienia istoty tej działalności.

Materiały i metody

Przedmiotem analizy były gospodarstwa rolne osób fizycznych (gospodarstwa rolników indywidualnych) prowadzące rachunkowość rolną w systemie Polski FADN w roku 2019. Baza empiryczna badań składa się z 1086 gospodarstw. Są to gospodarstwa, w których w roku 2019 zidentyfikowano działalności zaliczane do OGA.

W polu obserwacji FADN znajdują się gospodarstwa towarowe. Minimalna wielkość ekonomiczna, po przekroczeniu której włącza się gospodarstwo rolne do pola obserwacji FADN, ustalana jest od 2010 roku obrachunkowego na podstawie analizy sum Standardowej Produkcji (w skrócie SO, z ang. Standard Output). Obszarem zainteresowania FADN są gospodarstwa wytwarzające 90% SO w kraju (Juchniewicz, Smolik i Żurakowska, 2021a). Obecnie w Polsce obowiązuje próg wielkości ekonomicznej równy 4 tys. euro SO. W ramach pola obserwacji FADN występuje duże zróżnicowanie gospodarstw pod względem typu rolniczego i wielkości ekonomicznej, stąd przyjęte jest warstwowanie zbioru gospodarstw według trzech kryteriów: położenia regionalnego, wielkości ekonomicznej i typu rolniczego (Bocian i in., 2017).

Typ rolniczy gospodarstwa odzwierciedla poziom i kierunek jego specjalizacji. Wielkość ekonomiczna z kolei określa potencjał ekonomiczny gospodarstwa. W analizie wykorzystano podział zbiorowości gospodarstw według czterech regionów FADN w Polsce, typów rolniczych według klasyfikacji TF8 oraz wielkości ekonomicznej według klasyfikacji ES6 (Bocian i in., 2017). Dodatkowo wyróżnione są trzy grupy gospodarstw rolnych według udziału przychodów z tytułu działalności gospodarczej innej niż rolnicza bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym (OGA) w przychodach całkowitych gospodarstwa rolnego (tab. 1, rys. 1).

Ze względu na obowiązujące zasady upowszechniania danych FADN dopuszczalne jest prezentowanie wyników z grupy obejmującej co najmniej 15 gospodarstw. Do analizy wykorzystano wyniki z bazy danych FADN dla gospodarstw indywidualnych. Nie są to więc wyniki reprezentatywne dla całej zbiorowości gospodarstw uczestniczących w Polskim FADN. Prezentowane wartości są średnimi arytmetycznymi. Zmienne wybrane do analizy pochodzą z bazy danych Wyników Standardowych. Ich definicje zostały opracowane przez Komisję Europejską (EC, 2020).

Definicje i klasyfikacja gospodarstw rolnych według OGA

Poprawna interpretacja definicji OGA jest bardzo ważnym etapem poprzedzającym kwalifikację różnych rodzajów działalności gospodarstwa do OGA. Ponadto należy pamiętać o tym, że dane dotyczące OGA muszą odzwierciedlać standardową sytuację gospodarstwa, a nie działalność zarobkową, która wystąpiła jednorazowo.

Działalność gospodarcza inna niż rolnicza bezpośrednio związana z gospodarstwem rolnym to aktywność gospodarstwa (wszystkie poniższe kryteria muszą być spełnione):

- a) inna niż typowo rolnicza prowadzona w gospodarstwie rolnym,
- b) bezpośrednio związana z gospodarstwem rolnym,
- c) mająca ekonomiczny wpływ na gospodarstwo,
- d) w ramach której wykorzystuje się zasoby/środki produkcji gospodarstwa rolnego (ziemię, budynki, maszyny, siłę roboczą, surowce rolnicze itp.) lub produkty w nim wytworzone (EU, 2018; Bocian i Cholewa, 2019).

Jeśli z zasobów gospodarstwa rolnego wykorzystywana jest tylko i wyłącznie siła robocza rolnika i jego rodziny oraz siła robocza najemna, bez zaangażowania pozostałych aktywów, wówczas taka działalność nie jest uznawana za OGA. Wobec tego np. praca zarobkowa rolnika bądź członków jego rodziny poza gospodarstwem, praca dorywcza czy praca na etacie nie stanowi przychodu z OGA gospodarstwa rolnego.

W celu zaklasyfikowania gospodarstwa do określonej klasy OGA należy określić w nim procentowy udział przychodów z tej działalności w całkowitych przychodach gospodarstwa rolnego. Udział OGA szacowany jest według schematu, który przedstawia rysunek 1. Należy jednak pamiętać, że wyznaczenie tego udziału odbywa się wyłącznie na podstawie oceny rolnika i/lub doradcy rolnego, a deklarowane dane nie są weryfikowane z wynikami obliczanymi na podstawie faktycznych danych rachunkowych. Przewiduje się jednak, że kolejne aktualizacje metodyczne będą ukierunkowane na pozyskanie bardziej precyzyjnych danych na ten temat.

$$\text{OGA (\%)} = \frac{\text{Przychody z tytułu OGA bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym}}{\text{Przychody całkowite gospodarstwa rolnego (rolnictwo + OGA + płatności bezpośrednie^a)}}$$

^a W ramach płatności bezpośrednich dopłaty do działalności operacyjnej gospodarstwa, z wyłączeniem: dopłat do wspierania gospodarstw na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) oraz płatności rolnośrodowiskowych.

Rys. 1. Sposób ustalania procentowego udziału OGA bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym w całkowitych przychodach gospodarstwa rolnego (EU, 2015).

Opierając się na określonym udziale OGA, dane gospodarstwo rolne zaliczane jest do jednej z trzech klas OGA (tab. 1). Udział przychodu z OGA w całkowitym przychodzie gospodarstwa typowo rolniczego nie przekracza 10%. Przekroczenie tego progu klasyfikuje gospodarstwo do grupy mieszanych.

Tabela 1

Wykaz klas OGA zgodnie z metodyką Unii Europejskiej

Klasy OGA	Zakres w %
1 Typowo rolnicze	% ≤ 10
2 Mieszane z przewagą produkcji rolniczej	10 < % ≤ 50
3 Mieszane z przewagą OGA	50 < % < 100

Źródło: materiały ZRGR na podstawie (EU, 2018).

W artykule dokonano również analizy wartości produkcji z OGA obliczanej jako całkowita wartość produkcji pochodząca z działalności zaliczanych do OGA bezpośrednio związanych z gospodarstwem rolnym, takich jak: przetwórstwo produktów roślinnych i zwierzęcych, usługi w ramach prac kontraktowych, turystyka, zakwaterowanie, wyżywienie, sport, rekreacja itp., produkcja energii odnawialnej, leśnictwo i przetwarzanie surowego drewna itp. Wartość produkcji uwzględnia wartość sprzedaży, spożycia wewnętrznego, zużycia w gospodarstwie rolnym oraz wartość wynikającą z różnicy zapasów pomiędzy końcem a początkiem roku obrachunkowego (EU, 2018). Jest to więc pojęcie szersze niż pojęcie przychodów z OGA.

Gospodarstwa prowadzące OGA scharakteryzowano również pod względem uzyskanego w 2019 roku dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego, będącego podstawową jednostką wynikową w rachunkowości rolniczej FADN informującą o sytuacji dochodowej rolników. Odzwierciedla on nadwyżkę ekonomiczną z działalności operacyjnej gospodarstwa. Nadwyżka ta jest zrealizowaną opłatą za własne czynniki produkcji zaangażowane do działalności operacyjnej gospodarstwa, tj. pracę, ziemię i kapitał (Pawłowska-Tyszko i Soliwoda 2014, za: Goraj, 2009).

Interesującym zagadnieniem byłoby określenie nadwyżki ekonomicznej z OGA, jednak wynik takiej analizy, na chwilę obecną, mógłby prowadzić do błędnych wniosków. Jest to podyktowane brakiem możliwości precyzyjnego określenia kosztów dotyczących działalności OGA. Istnieją wprawdzie kategorie kosztów OGA, ale w dalszym jeszcze ciągu są one wykazywane przez rolników bardzo wybiórczo z uwagi na niedoskonałość metodyki – nie zawsze jeszcze istnieje możliwość jednoznacznego przypisania danego kosztu do konkretnej działalności OGA.

Warto nadmienić, że w metodyce FADN występuje kategoria pozostałej produkcji. Wiele działalności wchodzących w zakres tej kategorii pokrywa się z działalnościami zaliczanymi do OGA. Nie można jednak pojęcia OGA utożsamiać z pojęciem produkcji pozostałej ze względu na istnienie pewnych odstępstw (Bocian i Cholewa, 2019). Zostało to szczegółowo przeanalizowane w ramach odrębnego opracowania i nie jest przedmiotem analizy w niniejszym artykule.

Zakres OGA bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym

W celu prawidłowego uchwycenia OGA w danych rachunkowych z gospodarstw rolnych konieczne jest właściwe określenie granicy między działalnością rolniczą a tą wchodzącą w skład OGA. Dlatego też tak ważna jest ocena i poprawne zaliczenie poszczególnych działalności w odpowiedni zakres OGA. W przypadku nietypowych zdarzeń należy kierować się ustalonymi zasadami dotyczącymi wykorzystania zasobów lub produktów gospodarstwa rolnego oraz cykliczności tej działalności.

Metodycy unijni określili kategorie OGA bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym i ich zakres. Należą do nich (EU, 2015, 2010, 2018; Bocian i Cholewa, 2019):

- przetwórstwo produktów rolniczych w gospodarstwie rolnym (tj. mleka krowiego, owczego, koziego, mięsa lub innych produktów zwierzęcych, produktów roślinnych). Do tej grupy zaliczane jest przetwarzanie produktów rolniczych pochodzących zarówno z własnego gospodarstwa, jak i zakupionych. Do OGA

należy więc np.: przemiał zbóż, produkcja chleba, wędlin, masła, serów, jogurtów i napojów mlecznych, soków owocowych i warzywnych, kiszonych warzyw, olejów, dżemów (EC, 2010);

- leśnictwo i przetwarzanie surowego drewna, w zakres czego wchodzi produkcja leśna i prace leśne wykorzystujące zarówno siłę roboczą, jak i maszyny gospodarstwa rolnego używane zwykle do działalności rolniczej, a także przetwarzanie surowego drewna w gospodarstwie – np. cięcie i heblowanie, wyrób desek z przeznaczeniem na sprzedaż (tartak). Wyrób mebli zalicza się już do innej grupy OGA, tj. do rękodzielnictwa (inne OGA);
- usługi świadczone przy wykorzystaniu zasobów gospodarstwa, czyli prace kontraktowe w rolnictwie i poza rolnictwem. W rozumieniu OGA do pierwszej pozycji, tj. usług w rolnictwie, zalicza się usługi rolnicze na rzecz innych gospodarstw, np. usługi mechanizacyjne, usługowe krycie zwierząt itp. Natomiast przykład OGA poza rolnictwem to m.in. odśnieżanie, holowanie, prace związane z architekturą krajobrazu i ochroną środowiska. Należy dodać, że wynajem sprzętu gospodarstwa rolnego bez zaangażowania siły roboczej gospodarstwa lub wykorzystanie tylko siły roboczej na potrzeby usług nie są traktowane jako OGA;
- turystyka, zakwaterowanie, wyżywienie, sport, rekreacja itp. Do tej grupy zalicza się m.in. agroturystykę, włącznie z wynajmem miejsc kempingowych, domków, udostępnianiem terenu do jazdy konnej, wędkowania, myślistwa. Podobnie jak w przypadku innych działalności, także dla tej pozycji kluczowe jest wykorzystanie budynków i innych aktywów służących głównie potrzebom prowadzenia działalności rolniczej. Wynajem pokoi dla turystów w budynkach mieszkalnych rodziny położonych na terenach wiejskich oraz dochody uzyskane z tytułu wyżywienia tych osób również stanowi OGA, pod warunkiem jednak, że liczba wynajmowanych pokoi nie przekracza 5. Dochody z działalności agroturystycznej przy takiej skali są zwolnione z podatku dochodowego od osób fizycznych, tym samym nie są działalnością typowo pozarolniczą, a kwalifikowane są jako OGA;
- produkcja energii odnawialnej na rynek, gdzie zalicza się produkcję m.in. biogazu, biopaliw, energii elektrycznej w elektrowniach wiatrowych i innych lub z surowców rolniczych. Nie kwalifikuje się tu natomiast produkcja energii odnawialnej wytwarzanej wyłącznie na potrzeby własne gospodarstwa, sprzedaż surowców rolniczych przedsiębiorstwom produkującym energię odnawialną oraz dzierżawy ziemi pod wiatraki czy powierzchni dachowych pod panele słoneczne;
- inne OGA, do których w głównej mierze zaliczane są: akwakultury, hodowla zwierząt futerkowych, hodowla rasowych psów, kotów, ptaków ozdobnych, jedwabników, dżdżownic, rękodzielnictwo, usługi magazynowe.

Wyżej wymienione kategorie OGA nie wyczerpują w pełni ich zakresu, wiele jest bowiem różnych działalności OGA podejmowanych przez rolników i ich rodziny w gospodarstwach funkcjonujących na obszarze całej Unii Europejskiej. Są one bardzo zróżnicowane w zależności od kraju członkowskiego.

Wyniki badań

Zanim zostaną zaprezentowane wyniki badań dotyczące OGA w próbie Polskiego FADN, warto wspomnieć, że dane te są również zbierane w ramach badań Głównego Urzędu Statystycznego, z tym, że w nieco zawężonym zakresie. Zgodnie z najbardziej aktualnymi danymi GUS, tj. z 2016 r.¹, obok prowadzenia działalności rolniczej, niemal 40 tys. gospodarstw indywidualnych w Polsce prowadziło także działalności zaliczane do OGA, co stanowiło blisko 3% ogółu gospodarstw indywidualnych w kraju (Łączyński, 2017). Analizując liczbę gospodarstw z działalnością OGA w poszczególnych grupach obszarowych użytków rolnych w ha wyodrębnionych przez GUS, zaobserwowano, że w 70% były to gospodarstwa do 10 ha, a zatem to gospodarstwa mniejsze były bardziej skłonne do podejmowania działalności gospodarczej innej niż rolnicza bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym. Rolnicy z pozostałych 30% gospodarstw (z grup obszarowych powyżej 10 ha) rzadziej zajmowali się prowadzeniem OGA.

Jak już wspomniano, w polu obserwacji Polskiego FADN znajdują się gospodarstwa towarowe, a zatem zwykle silniejsze ekonomicznie niż przeciętne gospodarstwo indywidualne w kraju. Z grupy liczącej 12 092 gospodarstw prowadzących rachunkowość w ramach systemu Polski FADN w roku 2019 działalność OGA prowadziło 1086 gospodarstw. Stanowi to 9% próby gospodarstw uczestniczących w badaniu FADN. Skala popularności działalności OGA jest jednak zróżnicowana, jeśli dokonany zostanie podział analizowanych gospodarstw według typów rolniczych, klas wielkości ekonomicznej czy regionów FADN. Szczegółowo prezentuje to tabela 2.

Tabela 2

Udział gospodarstw prowadzących działalności zaliczane do OGA w liczbie gospodarstw ogółem w zależności od kryterium grupowania w 2019 roku (n=12 092)

Typy rolnicze						
Uprawy polowe	Uprawy ogrodnicze	Uprawy trwałe	Krowy mleczne	Zwierzęta trawożerne	Zwierzęta ziarnożerne	Mieszane
10%	6%	7%	7%	13%	6%	9%
Klasy wielkości ekonomicznej						
Bardzo małe 4 000 ≤ € < 8 000	Małe 8 000 ≤ € < 25 000	Średnio małe 25 000 ≤ € < 50 000	Średnio duże 50 000 ≤ € < 100 000	Duże 100 000 ≤ € < 500 000	Bardzo duże € ≥ 500 000	
12%	9%	7%	9%	10%	14%	
Regiony FADN						
Pomorze i Mazury	Wielkopolska i Śląsk	Mazowsze i Podlasie	Małopolska i Pogórze			
10%	7%	8%	16%			

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych FADN.

¹ Dane GUS z Powszechnego Spisu Rolnego 2020 będą dostępne w późniejszym terminie, stąd przywołano tu dane z roku 2016.

Dane ujawniają, że działalności zaliczane do OGA są najbardziej popularne w typie rolniczym „zwierzęta trawożerne” oraz „uprawy polowe”. W pozostałych typach odsetek był zbliżony i nie przekroczył 10%. W przypadku klas wielkości ekonomicznej uwagę zwracają gospodarstwa bardzo małe (od 4 do 8 tys. euro SO) oraz bardzo duże (powyżej 500 tys. euro SO). W tym ostatnim przypadku wynikało to z tego, że gospodarstwa te w ramach OGA często świadczą usługi rolnicze innym podmiotom. Należy mieć jednak na uwadze, że liczba gospodarstw w tej grupie jest relatywnie niewielka (29 gospodarstw, z tego 4 wykazały wartość produkcji z OGA), stąd wnioskowanie jest utrudnione. Regionem, gdzie najczęściej występują gospodarstwa prowadzące działalność OGA, jest Małopolska i Pogórze. Może to wynikać z faktu, że w regionie tym dużo jest gospodarstw relatywnie małych obszarowo i słabszych ekonomicznie, a te są bardziej skłonne do podejmowania działalności w ramach OGA.

Z kolei podział analizowanych gospodarstw z próby Polskiego FADN wykazujących przychody z OGA według klas OGA przedstawia się następująco.

Tabela 3

Liczba i procentowy udział gospodarstw prowadzących działalności zaliczanych do OGA według klas OGA w roku 2019

Klasa OGA	Liczba gospodarstw	Udział procentowy
Typowo rolnicze	937	87%
Mieszane z przewagą produkcji rolniczej	135	12%
Mieszane z przewagą OGA	14	1%
Ogółem	1086	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych FADN.

Z przedstawionych danych wynika, że działalność OGA nie jest kluczową aktywnością w większości gospodarstw. Łącznie 13% gospodarstw zadeklarowało, że działalność OGA generuje ponad 10% przychodów całkowitych gospodarstwa. Wynika z tego, że działalność gospodarcza inna niż rolnicza bezpośrednio związana z gospodarstwem rolnym dla większości rolników jest dodatkowym źródłem przychodu, uzupełniającym podstawową działalność, jaką jest produkcja rolnicza.

Bardziej wnikliwa analiza grupy gospodarstw prowadzących OGA (tab. 4) wskazuje, że w tej zbiorowości dominują gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych (41%) oraz gospodarstwa mieszane (27%). W przypadku podziału według klas wielkości ekonomicznej najwięcej gospodarstw mieści się w klasie gospodarstw małych (od 8 do 25 tys. euro SO) i maleje wraz ze wzrostem siły ekonomicznej. Wyjątkiem jest klasa gospodarstw najmniejszych. Stanowiły one tylko 7% analizowanych gospodarstw. Najwięcej gospodarstw z OGA znajdowało się w regionie Mazowsze i Podlasie, najmniej w regionie Pomorze i Mazury.

Tabela 4

*Struktura gospodarstw prowadzących działalności zaliczane do OGA
w zależności od kryterium grupowania w roku 2019 (n=1086)*

Typy rolnicze						
Uprawy polowe	Uprawy ogrodnicze	Uprawy trwałe	Krowy mleczne	Zwierzęta trawożerne	Zwierzęta ziarnożerne	Mieszane
41%	1%	3%	16%	9%	3%	27%
Klasy wielkości ekonomicznej						
Bardzo małe 4 000 ≤ € < 8 000	Małe 8 000 ≤ € < 25 000	Średnio małe 25 000 ≤ € < 50 000	Średnio duże 50 000 ≤ € < 100 000	Duże 100 000 ≤ € < 500 000	Bardzo duże € ≥ 500 000	
7%	35%	23%	23%	11%	1%	
Regiony FADN						
Pomorze i Mazury	Wielkopolska i Śląsk	Mazowsze i Podlasie	Małopolska i Pogórze			
17%	27%	34%	22%			

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych FADN.

W celu zmierzenia efektu ekonomicznego prowadzenia działalności zaliczanych do OGA posłużono się następującymi zmiennymi: wartością produkcji z OGA przypadającą na gospodarstwo oraz na osobę pełnozatrudnioną rodziny rolnika (tab. 5), a także udziałem wartości produkcji z OGA w wartości produkcji ogółem gospodarstwa rolnego (tab. 6). Za miernik ogólnej kondycji gospodarstw prowadzących działalności zaliczane do OGA przyjęto dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na jednostkę nakładów pracy własnej (tab. 5).

Wartość produkcji z OGA przypadająca na gospodarstwo wykazuje duże zróżnicowanie w zależności od przyjętych grupowań. W analizie zdecydowanie wyróżniają się gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodniczych, w których wartość produkcji z OGA wyniosła ponad 43 tys. zł, przy średniej wynoszącej ponad 12 tys. zł (tab. 5), gospodarstwa bardzo duże z klasy wielkości ekonomicznej powyżej 500 tys. euro SO (ponad 56 tys. zł, co wynika przede wszystkim ze skali działania tych gospodarstw), a także gospodarstwa z regionu Pomorze i Mazury (15 tys. zł). Analizując tę kategorię w przeliczeniu na nieopłacaną osobę pełnozatrudnioną rodziny rolnika, widać wyraźnie, że działalność w ramach OGA miała największe znaczenie dla rodzin rolników również z gospodarstw ogrodniczych, a najmniejsze – z gospodarstw mlecznych. W grupowaniu gospodarstw pod względem siły ekonomicznej wyróżniają się gospodarstwa bardzo duże, które bazują jednak głównie na pracy najemnej. Nakłady pracy własnej są w nich marginalne.

Tabela 5

Wybrane wyniki ekonomiczne gospodarstw prowadzących OGA w zależności od kryterium grupowania w 2019 roku (n=1086)

	Typy rolnicze						Mieszane
	Uprawy polowe	Uprawy ogrodnicze	Uprawy trwałe	Krowy mleczne	Zwierzęta trawożerne	Zwierzęta ziarnożerne	
Wartość produkcji z OGA w zł/gosp.	14 611	43 110	10 903	6 098	17 689	11 760	9 318
Wartość produkcji z OGA w zł/FWU ^a	10 099	25 489	6 916	3 122	10 623	6 941	5 714
Dochód z rodzinnego gosp. rolnego w zł/FWU ^a	59 463	118 244	31 627	66 186	31 723	133 546	41 669
	Klasy wielkości ekonomicznej						
	Bardzo małe 4 000 ≤ € < 8 000	Małe 8 000 ≤ € < 25 000	Średnio małe 25 000 ≤ € < 50 000	Średnio duże 50 000 ≤ € < 100 000	Duże 100 000 ≤ € < 500 000	Bardzo duże € ≥ 500 000	
Wartość produkcji z OGA w zł/gosp.	7 722	9 547	13 567	11 830	21 102	56 520	
Wartość produkcji z OGA w zł/FWU ^a	6 601	6 896	8 081	6 408	10 669	30 717	
Dochód z rodzinnego gosp. rolnego w zł/FWU ^a	10 281	19 266	40 532	69 129	145 626	354 296	
	Regiony FADN						
	Pomorze i Mazury	Wielkopolska i Śląsk	Mazowsze i Podlasie	Małopolska i Pogórze	Ogółem		
Wartość produkcji z OGA w zł/gosp.	15 004	11 743	10 498	13 867	12 295		
Wartość produkcji z OGA w zł/FWU ^a	9 982	6 961	6 503	8 724			
Dochód z rodzinnego gosp. rolnego w zł/FWU ^a	66 570	67 143	52 947	37 397			

^a FWU – nakłady pracy własnej. Zgodnie z definicją obowiązującą w FADN są to nakłady pracy w ramach działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego osób nieopłaconych, głównie członków rodziny, wyrażone w jednostkach przeliczeniowych pracy rodziny, tj. osobach pełnozatrudnionych rodziny (EC, 2020).

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych FADN.

Dysponując danymi o wysokości przeciętnego rocznego wynagrodzenia netto w gospodarce narodowej w 2019 roku, które wynosiło 39 877 zł, możliwa była ocena, czy dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego generowany w analizowanych gospodarstwach prowadzących OGA (tab. 5) był w stanie pokryć opłatę pracy własnej rolników i ich rodzin (Juchniewicz, Smolik i Żurakowska, 2021b). Dane ujawniły, że w gospodarstwach pogrupowanych według typów rolniczych dochód ten nie umożliwiał pełnej opłaty pracy własnej rolnika w przypadku 2 typów: „uprawy trwałe” i „zwierzęta trawożerne”. Pozostałe typy gospodarstw okazały się być w na tyle dobrej kondycji, by pokryć nieopłacane nakłady pracy własnej, przy czym wyraźnie wybiły się tu gospodarstwa ogrodnicze oraz o typie „zwierzęta ziarnożerne”, w których dochód przewyższył aż około trzykrotnie przeciętne roczne wynagrodzenie netto w gospodarce narodowej. Natomiast w gospodarstwach pogrupowanych według siły ekonomicznej dochód ten nie pokrył w pełni opłaty pracy własnej w przypadku gospodarstw o wielkości ekonomicznej od 4 tys. do 25 tys. euro SO, czyli bardzo małych i małych. Grupowanie na regiony FADN wykazało, że na opłacenie własnej pracy nie mogli liczyć rolnicy z gospodarstw Małopolski i Pogórza. Fakt ten nie zaskakuje, jako że jednostki z tej części Polski są zwykle słabsze ekonomicznie w porównaniu do reszty kraju.

Wartość produkcji z OGA przypadająca na gospodarstwo daje pogląd na kwoty wypracowywane przez gospodarstwa z tytułu działalności zaliczanych do OGA, ale lepszą miarą tego, w jakim stopniu gospodarstwa z poszczególnych grup zależą od OGA, wydaje się być udział wartości produkcji z OGA w wartości produkcji ogółem gospodarstwa (tab. 6). Biorąc pod uwagę ten parametr, największe znaczenie ekonomiczne działalność OGA ma w przypadku gospodarstw specjalizujących się w chowie zwierząt trawożernych, najmniejsze zaś w gospodarstwach nastawionych na chów zwierząt ziarnożernych i w gospodarstwach mlecznych. Analiza według klas wielkości ekonomicznej wyraźnie pokazuje, że wraz ze wzrostem siły ekonomicznej maleje istotność działalności OGA. Im większe gospodarstwo, tym bardziej koncentruje się na podstawowej działalności, jaką jest produkcja rolnicza. Z kolei grupowanie według regionów FADN pozwala stwierdzić, że największe znaczenie ekonomiczne działalność OGA ma w regionie Małopolska i Pogórze. W żadnym z regionów nie przekracza jednak 10%.

Tabela 6

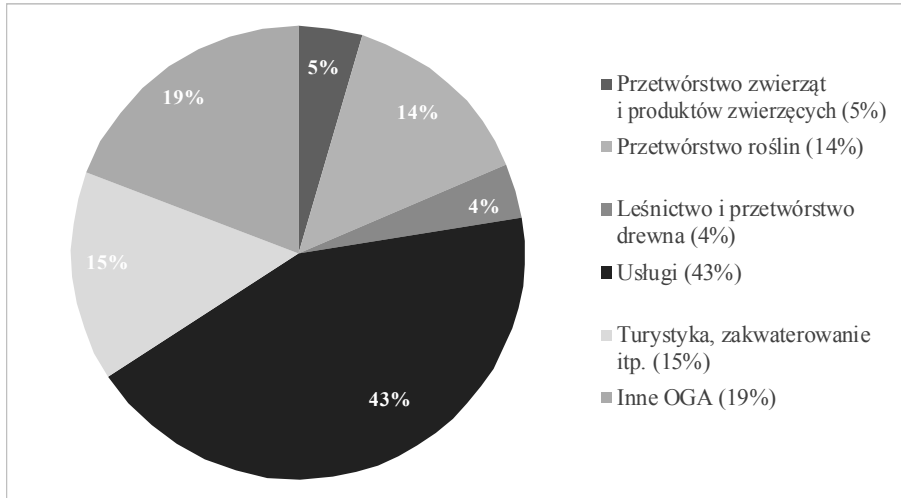
Udział wartości produkcji z OGA w wartości produkcji ogółem gospodarstwa rolnego
w zależności od kryterium grupowania w 2019 roku

Typy rolnicze						
Uprawy polowe	Uprawy ogrodnicze	Uprawy trwałe	Krowy mleczne	Zwierzęta trawożerne	Zwierzęta ziarnożerne	Mieszane
7%	5%	9%	2%	16%	1%	4%
Klasy wielkości ekonomicznej						
Bardzo małe 4 000 ≤ € < 8 000	Małe 8 000 ≤ € < 25 000	Średnio małe 25 000 ≤ € < 50 000	Średnio duże 50 000 ≤ € < 100 000	Duże 100 000 ≤ € < 500 000	Bardzo duże € ≥ 500 000	
23%	14%	8%	4%	2%	1%	
Regiony FADN						
Pomorze i Mazury	Wielkopolska i Śląsk	Mazowsze i Podlasie	Małopolska i Pogórze			
7%	4%	4%	8%			

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych FADN.

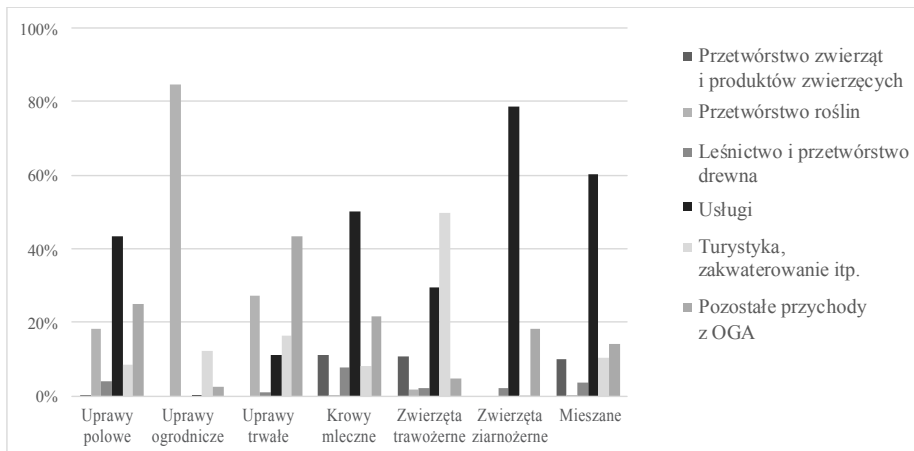
Zdecydowana większość rolników z gospodarstw prowadzących działalności zaliczane do OGA prowadzi jedną z podstawowych kategorii OGA (np. usługi). Tylko nieliczne decydują się na szerszą działalność w tym zakresie, realizując co najmniej dwie działalności OGA. Tylko 6% gospodarstw wykazuje dwie różne działalności OGA, którymi są najczęściej usługi oraz inne OGA (27 gospodarstw) lub usługi i turystyka, zakwaterowanie (12 gospodarstw). Duża grupa gospodarstw (42%) wykazuje przychody z innych działalności OGA (kategoria ta jest zróżnicowana). Dla porównania usługi wykonuje 47% gospodarstw. Proporcje te ulegają jednak zmianie, gdy analizie zostaje poddany rodzaj prowadzonej działalności OGA według wartości produkcji – najważniejszą działalność stanowią usługi (43%), w dalszej kolejności przetwórstwo produktów roślinnych i zwierzęcych (łącznie 19%). Produkcja z innych OGA stanowi również 19% wartości produkcji z działalności OGA (rys. 2).

Rysunek 3 przedstawia analizę wartości produkcji z OGA według typów rolniczych. W większości typów rolniczych dominują usługi (gospodarstwa specjalizujące się w chowie zwierząt ziarnożernych, gospodarstwa mieszane, gospodarstwa mleczne, gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych). Z kolei w gospodarstwach specjalizujących się w uprawach ogrodniczych oraz w gospodarstwach specjalizujących się w uprawach trwałych istotne znaczenie ma przetwórstwo roślin. W zestawieniu wyróżniają się także gospodarstwa specjalizujące się w chowie zwierząt trawożernych, gdzie dominuje turystyka, zakwaterowanie (rys. 3).

Rys. 2. Kategorie OGA w badanych gospodarstwach w %.

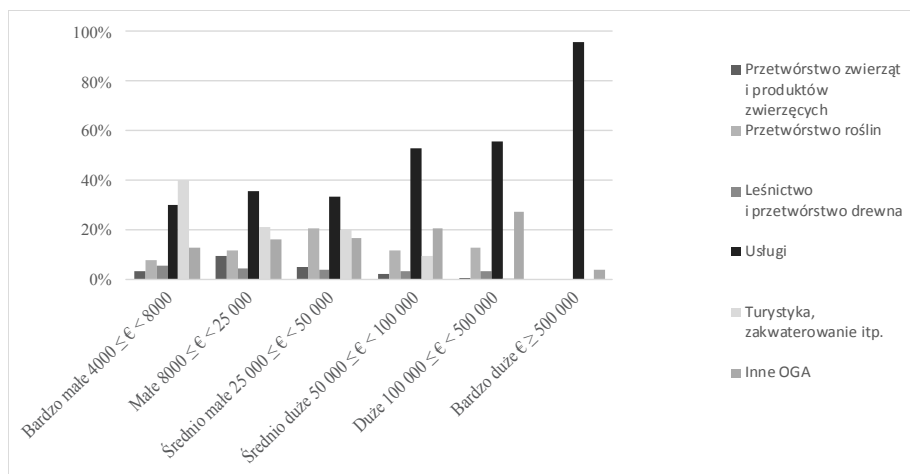
Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych FADN z roku 2019.

Rys. 3. Struktura wartości produkcji z OGA w badanych gospodarstwach według typów rolniczych w %.

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych FADN z roku 2019).

Zmiana grupowania na klasyfikację według klas wielkości ekonomicznej przynosi także szereg ważnych informacji (rys. 4). Można zauważyć, że wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej rośnie udział usług, w klasie gospodarstw bardzo dużych (powyżej 500 tys. euro SO) odsetek ten wyniósł 96%. Z kolei w gospodarstwach najmniejszych istotną rolę odgrywa turystyka, zakwaterowanie. Jej udział maleje jednak wraz ze wzrostem siły ekonomicznej. W gospodarstwach powyżej 100 tys. euro SO (duże, bardzo duże) praktycznie nie występuje.

Rys. 4. Struktura wartości produkcji z OGA w badanych gospodarstwach według klas wielkości ekonomicznej w %.

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych FADN z roku 2019).

Wnioski

W świetle uwarunkowań ekonomicznych produkcji rolniczej podejmowanie działalności gospodarczej innej niż rolnicza bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym (OGA) zdaje się być coraz bardziej popularne wśród rolników i ich rodzin. Rolnicy poszukują i będą poszukiwać alternatywnych źródeł dochodu, tym bardziej, że sprzyjają temu wszelkie formy dofinansowania na te cele. Jest to również szansa na lepsze wykorzystanie zasobów gospodarstwa, co w efekcie może przyczynić się do zmniejszenia ryzyka przeinwestowania, które zauważa się w przypadku wielu polskich gospodarstw.

Pojęcie działalności gospodarczej innej niż rolnicza bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym wiąże się ściśle z zagadnieniem Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych (WTGR), czyli ujednoliconej dla wszystkich gospodarstw funkcjonujących na obszarze UE klasyfikacji według typów rolniczych, wielkości ekonomicznej i położenia regionalnego. Należy jednak pamiętać, że OGA nie jest brana pod uwagę przy określaniu wielkości ekonomicznej i typu rolniczego gospodarstwa. Klasyfikacja OGA jest elementem uzupełniającym WTGR.

Podsumowując kwestię związaną z metodyką OGA, należy stwierdzić, że jest to zagadnienie złożone, nadal udoskonalane pod względem stosowanych definicji. Na obecnym etapie jest już coraz łatwiej ocenić granice funkcjonowania OGA i działalności rolniczej niż jeszcze kilka lat temu. Należy jednak w dalszym ciągu wziąć pod uwagę margines tolerancji w ocenie działalności w ramach OGA. Metodyka w tym zakresie, mimo że od pewnego czasu rozwijana przez ekspertów unijnych, nadal ewoluuje (Czarnota, 2013). Istnieje potrzeba dalszego doprecyzowania zasad w kwestii ewidencji OGA, a zwłaszcza strony kosztowej, ze strony Komisji Europejskiej w celu skuteczniejszej oceny znaczenia OGA w gospodarstwach rolnych UE.

Przeprowadzone w ramach FADN i GUS badania dotyczące działalności gospodarczej innej niż rolnicza bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym pozwalają nakreślić kilka ogólnych tendencji. Biorąc pod lupę powierzchnię użytków rolnych w gospodarstwach, okazuje się, że to gospodarstwa mniejsze są bardziej skłonne do podejmowania działalności w ramach OGA. Analiza udziału gospodarstw prowadzących działalność OGA w liczbie gospodarstw ogółem wykazała, że OGA jest najbardziej popularna wśród gospodarstw bardzo małych pod względem siły ekonomicznej oraz w gospodarstwach specjalizujących się w chowie zwierząt trawożernych. Z kolei rozkład gospodarstw prowadzących działalność z zakresu OGA według 3 klas OGA dowodzi, że zdecydowana większość (87%) to gospodarstwa typowo rolnicze, a zatem OGA jest dla większości rolników dodatkowym źródłem zarobków, uzupełniającym działalność rolniczą. Wśród gospodarstw prowadzących działalność OGA najwięcej jest gospodarstw małych pod względem siły ekonomicznej oraz gospodarstw specjalizujących się w uprawach polowych. Wartość produkcji z OGA wynosiła w badanej grupie gospodarstw średnio 12 295 zł/gospodarstwo. Największe znaczenie ekonomiczne analizowana działalność ma w przypadku gospodarstw specjalizujących się w chowie zwierząt trawożernych, najmniejsze zaś w gospodarstwach nastawionych na chów zwierząt ziarnożernych i w gospodarstwach mlecznych. Im silniejsze ekonomicznie gospodarstwo, tym bardziej koncentruje się nad podstawową działalnością, jaką jest produkcja rolnicza. Gospodarstwa Małopolski i Pogórza wykazują największe uzależnienie ekonomiczne od działalności OGA. Najczęściej prowadzonym rodzajem działalności w ramach OGA są usługi świadczone z wykorzystaniem sprzętu gospodarstwa, dość duże znaczenie odgrywa również przetwórstwo produktów rolniczych.

Przedstawione w artykule dane dowodzą, że działalność OGA jest domeną głównie gospodarstw mniejszych. Może mieć to znaczenie w perspektywie nadchodzących lat, a zwłaszcza w świetle nowego PROW na lata 2021-2027, z którego środki mają być skierowane głównie do małych i średnich gospodarstw (Kajda, 2020). Na obecną chwilę nieznana jest skala tego wsparcia, a skutki tej pomocy poznamy w przyszłości.

Literatura

- Bocian, M., Cholewa, I., Tarasiuk, R. (2017). *Współczynniki Standardowej Produkcji „2013” dla celów Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych*. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Bocian, M., Cholewa, I. (2019). *Działalność gospodarcza inna niż rolnicza bezpośrednio związana z gospodarstwem rolnym (OGA) w FADN*. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Czarnota, P. (2013). Struktura działalności pozarolniczej w towarowych gospodarstwach rolnych w Polsce. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. 15, z. 3, s. 51-56.
- EC (2008). Commission Regulation (EC) No. 1242/2008 of 8 December 2008 establishing a Community typology for agricultural holdings.
- EC (2009). Council Regulation (EC) No. 1217/2009 of 30 November 2009 setting up a network for the collection of accountancy data on the incomes and business operation of agricultural holdings in the European Community (z późn. zm).
- EC (2010). RI/CC 1541 rev.1 DRAFT. The OGA of the holding in FADN, Discussion paper No. 3, 3rd Meeting of Working Group 1 of the Community Committee for the Farm Accountancy Data Network. Brussels.
- EC (2020). RICC 1750 (ex RI/CC 882) Committee for the Farm Accountancy Data Network (FADN), Definitions of Variables used in FADN standard results.
- EU (2015). Commission Implementing Regulation (EU) 2015/220 of 3 February 2015 laying down rules for the application of Council Regulation (EC) No. 1217/2009 setting up a network for the collection of accountancy data on the incomes and business operation of agricultural holdings in the European Union (OJ L 46, 19.2.2015, p. 1).
- EU (2018). RI/CC 1680 v4. Committee for the Farm Accountancy Data Network Farm Return Data Definitions, From accounting year 2017. Brussels.
- Goraj, L. (2009). Zasadność i sposoby pomiaru dochodów w indywidualnych gospodarstwach rolnych w Polsce. *Organizacja, Ekonomika i Problemy Społeczne. Ubezpieczenia w rolnictwie. Materiały i Studia*, nr 35, s. 34-47.
- Juchniewicz, M., Smolik, A., Żurakowska, J. (2021a). *Wyniki Standardowe 2019 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Region 790 Wielkopolska i Śląsk. Część I. Wyniki Standardowe*. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Juchniewicz, M., Smolik, A., Żurakowska, J. (2021b). *Wyniki Standardowe 2019 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Region 790 Wielkopolska i Śląsk. Część II. Analiza Wyników Standardowych*. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Kajda, K. (2020). *Dopłaty bezpośrednie na lata 2021-2027 – sprawdzamy co w trawie piszczy*. Pobrane z: <https://eagronom.com/pl/blog/doplaty-bezposrednie-na-lata-2021-2027-sprawdzamy-co-w-trawie-piszczy/> (data dostępu: 09.09.2021).
- Krakowiak-Bal, A. (2010). Rozwój dodatkowej działalności gospodarczej w gospodarstwach rolnych w UE. *Inżynieria Rolnicza*, 5(123), s. 89-95.
- Łączyński, A. (red.). (2017). *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2016 r*. Warszawa: GUS.
- Pawłowska-Tyszko, J., Soliwoda, M. (2014). *Dochody gospodarstw rolniczych a konkurencyjność systemu podatkowego i ubezpieczeniowego*. Program Wieloletni 2011-2015, nr 121. Warszawa: IERiGŻ-PIB.

OTHER GAINFUL ACTIVITIES DIRECTLY RELATED TO THE AGRICULTURAL HOLDING ACCORDING TO THE POLISH FADN

Abstract

Over the years, we can observe that farmers take up other gainful activities directly related to the agricultural holding (OGA), which affects their economic results. The aim of the study is to show the importance and specificity of OGA in the case of Polish farms.

OGA are presented on the basis of data from individual farms of the Polish Farm Accountancy Data Network (FADN) dated 2019 (1086 holdings). The analysis groups farms by types of farming, economic size classes, and FADN regions.

The majority of farms with OGA are farms with agricultural production as core activity. Most of the farms with OGA are small in terms of area and economic class, and specialized in field crops. The output from OGA in the examined group of farms amounted to an average of PLN 12,295 per farm. The most common type of OGA is services using farm equipment and processing of agricultural products.

The research results presented in the paper indicate that OGA is a phenomenon that may gain in importance and significantly affect farmers' income.

Keywords: other gainful activity, OGA, farm, FADN.

Data nadesłania: 2.08.2021.

Data ostatniej recenzji: 16.09.2021.

Data akceptacji do druku: 1.10.2021.

O ile nie jest to stwierdzone inaczej, wszystkie materiały na stronie są dostępne na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa 4.0 Międzynarodowe.

Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB.

